

РОЗДІЛ II

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО І МЕТОДОЛОГІЯ

А. О. Булгакова

Науковий керівник – проф. В. І. Школяренко

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ АНТИРЕЛІГІЙНИХ МОТИВІВ У ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ МАРКА ТВЕНА «ЯНКІ З КОННЕКТИКУТУ ПРИ ДВОРІ КОРОЛЯ АРТУРА»

У статті розглянуто існуючі напрацювання з проблематики вивчення мотиву як предмету інтерпретації художнього тексту, його ознаки та функції. Визначено особливості мотивного аналізу літературного твору Марка Твена «Янки з Коннектикуту при дворі короля Артура». Простежено особливості передачі антирелігійних мотивів роману в україномовних перекладах.

***Ключові слова:** мотив, художній текст, інтерпретація, сюжет, ознаки мотиву, мотивний комплекс, антирелігійні мотиви.*

Постановка проблеми. Мотив є одним із найскладніших понять для вивчення через неоднозначність його трактування в літературознавстві. Крім того, його аналіз також значною мірою залежить від того літературного матеріалу, на прикладі якого він розглядається. Дослідження мотиву, як відомо, не самоціль. Він допомагає проникненню в сенс, що є кінцевою метою філологічного аналізу та інтерпретації будь-якого художнього тексту. Саме аналіз мотивної структури тексту розкриває можливості читацького проникнення в зміст тексту, його тлумачення і трактування, дозволяє побачити всю його невичерпність і глибину.

Аналіз мотивної структури твору художньої літератури є одним з найбільш актуальних напрямків сучасного літературознавства: різноманітність понять, пов'язаних з терміном «мотив», певна суперечливість існуючих в літературознавстві та методиці точок зору вимагають поглибленого теоретичного вивчення даної літературної категорії. У методичній науці поняття «мотив» не має узагальненого, прийнятного для всіх наукових філологічних сфер конкретного тлумачення, що застосовується при аналізі творів художньої літератури.

Метою статті є ґрунтовний аналіз особливостей відтворення мотивів у перекладах. Особлива увага присвячена зокрема дослідженню антирелігійних мотивів, представлених у перекладах роману Марка Твена «Янки з Коннектикуту при дворі короля Артура».

Аналіз актуальних досліджень. Поняття «мотив» у літературознавчій науці свого часу було об'єктом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема А. Бема, О. Веселовського, Б. Томашевського, В. Я. Пропп, Б. Гаспарова, І. Силантьєва та інших. У наукових працях цих авторів розглядається природа мотиву, особливості його функціонування в художньому тексті, наводяться різні визначення цієї літературознавчої категорії. На сьогоднішній день дослідження поняття «мотиву» у філологічних та літературознавчих колах також не відходить на задній план.

Виклад основного матеріалу. Мотив дозволяє проникнути в сенс, що є кінцевою метою філологічного аналізу та інтерпретації будь-якого художнього тексту. Аналіз мотивної структури тексту, як доречно зауважують дослідники, «розкриває можливості читацького проникнення в зміст тексту, його тлумачення і трактування, дозволяє побачити всю його невичерпність і глибину. І цей процес нескінченний, як і можливості пізнання самого життя, його сенсу» [3, с. 177]. Мотив є художньою універсалією, вивчення якого розвиває культурологічний універсум (уявлення всесвіту) читача, розширює рамки літературного твору. В цілому, активне використання мотивного аналізу для інтерпретації літературного твору сприяє подоланню фрагментарності та мозаїчності уявлень читача, забезпечує глибоке занурення в культурну епоху, служить формуванню системно-цілісного погляду на світ. Мотив дозволяє зазирнути углиб будь-якого художнього твору та краще зрозуміти думки та послання автора.

Інтерпретація (тлумачення змісту художнього тексту) може бути успішною, коли вона ґрунтується на знанні того, як влаштований текст, тобто аналіз завжди передує інтерпретації. Тлумачення імпліцитно супроводжує всі етапи аналізу [4, с. 90].

У вітчизняній науці поняття мотиву було вперше теоретично осмислено О. М. Веселовським в «Поетиці сюжетів» (1897-1906 рр.), сам термін «мотив»

як естетичне поняття вживався вже в 1950-1960-х роках, в «реальній критиці» (Д. І. Писарєв, М. О. Добролюбов). Цій появі досліджуваного поняття передувала теорія В. Г. Белінського про пафос як про головну думку твору. Дана теорія виникла під впливом праць та розповсюдження ідей Г. Гегеля.

Німецький науковець Е. Френцель зазначав, що «мотив, який реалізується в конкретному контексті, виступає основною фабулою, що направляє читача і заставляє його думати в тому чи іншому напрямку, тим самим, підкреслюючи авторські наміри і посилює» [6, с. 45]. Слід зауважити, що в словниках, складених Е. Френцелем, існують мотиви, що як в минулому, так і в даний час визначають окремі географічні напрямки в літературознавстві, гендерні, сімейні, реальні і фантастичні поняття і предметності і т.д. Серед найбільш яскравих мотивів, які найчастіше зустрічаються, автор-укладач словника відзначає такі мотиви, як, наприклад, конфлікт батька і сина, інцест, двійник, амазонка, відлюдник, штучна людина та ін.

Незважаючи на те, що поняття «мотив» у літературознавстві використовується давно, воно й досі залишається дискусійним та обговорюваним через відсутність єдиного трактування та чіткого визначення.

Для сучасних дослідників мотив – це компонент твору, який вагомий за рахунок його повторюваності і впізнаваності. Зазвичай мотив відіграє в творі смислову роль – він сприяє проясненню головної ідеї. Дослідниця А. Тимченко до основних ознак мотиву відносить предикативність, структурну та семантичну неодномірність, належність до сюжетно-тематичної площини [5, с. 5].

Сюжет (від фр. *sujet* – предмет) вважається системою подій у художньому творі, в ході яких розкриваються характери персонажів і головна ідея. Оскільки події подаються у розвитку, в основі сюжету лежить конфлікт. Мотив – будь-який елемент сюжету або фабули (ситуація, колізія, подія), взятий в аспекті повторюваності, тобто свого стійкого, утвердженого значення. Мотив пов'язаний з темою. Тема – це подія або ситуація, а також конфлікт, які цим висловлюванням відображуються, описуються і оцінюються. Власне тема, по суті, є мотивом [1, с. 195]. «Стрижневі» мотиви, взаємодіючи один із одним, утворюють семантичні поля,

які допомагають розкриттю поетичного світу автора. Сукупність таких мотивів, які розкривають якусь авторську ідею, можна назвати мотивним комплексом.

На підставі аналізу науковців можна виокремити характерні ознаки мотиву: предикативність, повторюваність, варіативність, системність. Мотив у художньому творі, як правило, не існує ізольовано, а знаходиться в безпосередньому зв'язку з іншими мотивами, утворюючи так званий мотивний ряд. Б. М. Гаспаров зауважує, що деякі мотиви і групи мотивів взаємодіють між собою найбільш активно, особливо часто утворюючи в тексті різні сплетіння [2, с. 10]. Мотивний ряд можна визначити як сукупність варіантів одного мотиву, які зустрічаються в творі (найчастіше – декількох) одного автора. Так, прикладом мотивного ряду, характерним для серії книг Марка Твена можуть служити автобіографічні мотиви та любовні мотиви першого дитячого почуття, характерні для ідей та епохи романтизму.

У світовій художній літературі своє свої відображення антирелігійні мотиви. Вони присутні в творчому доробку Марка Твена («Лист з землі», «Людина, що спокусила Гедлісберг», «Простак за кордоном», «Таємничий незнайомиць»). Зауважимо, що Марк Твен у своїй творчості завжди покладався на смаки дружини – жінки побожної і благочестивої, яка виступала головним критиком його книг. Відтак у плеяді книг автора подібні теми були непомітні. Однак після смерті дружини та трьох із чотирьох спільних дітей, Твен перестав звертати увагу на думку суспільства і громадськості. Більшість його книг стали відкрито висвітлювати гостро соціальні теми і були сповнені антирелігійних мотивів та ідей.

У романі «Янки з Коннектикуту при дворі короля Артура» Марк Твен зображає яскраві картини зубожіння народу тогочасної Англії. Прості люди страждають від безгрошів'я, неосвіченості, вони занадто покірні і боязні, щоб виступити на захист себе і своїх родин. Автор застосовує всю силу свого сарказму, спрямовуючи її на аристократію, королівську владу, церкву, як один з органів підтримки влади держави. Держава не могла забезпечити громадян провіантом, не гарантувала право на освіту і свободу слова, як результат – жителі

держави Артура були неосвічені і грубі люди, які озлобилися, стали грубими і черствими до чужої біди і горя: *«Чоловіки і жінки, хлопчики й дівчатка, пританцьовуючи, з вигуками бігли біля воза, богохульствували і лихословили, співали непристойні пісні, – це було огидне видовище, справжнє свято демонів»* [4, с. 34]. Для багатьох із натовпу привселюдне покарання ставало одним із нечисленних розваг.

Водночас Марк Твен змушує задуматися про всесильність священників, які мають право вершити людські долі: *«І в голосі його зазвучала жалість... Як рідко звучала жалість в цій дикій, неосвіченої країні! Я пам'ятаю найменшу подробицю в його оповіданні, тільки не пам'ятаю слів його і тому розповім своїми словами»* [4, с. 35]. Закон традиційно стає на бік владних та багатих. І тут письменник висловлює риторичне питання: *«О Боже, невже для британського закону розорене домашнє вогнище, осиротілі діти, розбиті серця зовсім не мають ніякої цінності і хіба не потрібно їх охороняти? – і тому він повинен вимагати покарання»* [4, с. 70].

Учитуючись у роман й аналізуючи мотивний комплекс, переконуємося, що автор ворожий не тільки до державної католицької церкви «артурівських» часів. Не зважаючи на те, що в романі «Янки з Коннектикуту при дворі короля Артура» йдеться про середньовіччя – по суті, Твен неодноразово «атакує» церкву взагалі. Зазвичай *«церковну владу, – говорить автор, – прибирають до рук корисливі люди, і вона поступово вбиває людську свободу і паралізує людську думку»*. Письменник засуджує церкву за те, що *«вона проповідувала (простолюду) смиренність, послух начальству, принадність самопожертви; вона проповідувала, – продовжує він, – (простолюду) непротивлення злу; проповідувала (простолюду, й одному лише простолюду) терпіння, убогість духу, покірність гнобителів ... »* [4, с. 104].

Сатиричний роман Марка Твена «Янки з Коннектикуту при дворі короля Артура» має ознаки, які різко відрізняють його від творів інших авторів-сатириків. Не можна не погодитися із тим, що *«... A Connecticut Yankee in King*

Arthur's Court is characterized by deep pessimism, though is conceived as entertainment» [7, с. 306].

Головний герой Хенк Морган, який мислить як сам Марк Твен, переконаний, що освіченість людей, впровадження новітніх технологій, науково-технічний прогрес здатні змінити світ на краще. Чим швидше прийде цивілізація в країну короля Артура, тим швидше буде поборено рабство, встановлені справедливі податки, підірване панування церкви, визначені корисні для суспільства заняття для всіх церковників та буржуа, які користуються безправністю народу. Письменник негативно ставився до несправедливих суспільних законів, які всіляко захищали державників, священнослужителів, тобто тих, хто гнобив простих американців. І це ніби чорними нитками по білому полотну пронизує весь роман.

Висновки. Таким чином, мотив відіграє в художньому творі смислову роль – він сприяє проясненню головної ідеї. Активне використання мотивного аналізу для інтерпретації літературного твору сприяє подоланню фрагментарності та мозаїчності уявлень читача, забезпечує глибоке занурення в культурну епоху, служить формуванню системно-цілісного погляду на світ письменника та його сучасників. Мотивний комплекс дає можливість подивитися на загальну концептуальну лінію, задану автором в розгортанні теми. Мотиви, які взаємодіють між собою в мотивних рядах, в сукупності з мотивними комплексами утворюють систему мотивів, аналізуючи яку можна наблизитися до розуміння особливостей художнього світу автора.

Одним із ключових мотивів роману Марка Твена «Янки з Коннектикуту при дворі короля Артура» виступає антирелігійний мотив. На сторінках роману ми чуємо гірку сповідь ні в чому не винних людей, що потрапили на дно англійського суспільства через нелюдяно-жорстокі закони, що лютують в країні; бачимо, як цькують і знищують неугодних та «еретиків», винних лише в тому, що вони не згодні з пануючою релігійною доктриною. Хоч, як відомо, головний герой роману не встиг внести у це суспільство радикальних змін, що закоренилися б у свідомості простих людей, все ж з його вуст ми, читачі,

чуємо самого Марка Твена та можемо прослідкувати мотиви та ідеї, що він бажав донести сучасним людям. Серед антирелігійних та інших радикальних мотивів автор виокремлює та вдало демонструє головну ідею – свавілля влади ніколи не йде на користь простим людям, хоч би якими праведними не були її дії на перший погляд; отже допускати «замилення» очей ніколи не варто, ні в яку епоху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич О. Теорія літератури. Київ: Либідь, 2001. 488 с.
2. Гаспаров Б. М. Литературные лейтмотивы. Очерки русской литературы XX века. Москва: Наука: Вост. лит., 1994. 304 с.
3. Путилов Б. Н. Мотив как сюжетобразующий элемент. *Типологические исследования по фольклору*. Москва, 1975. С. 148-158.
4. Твен Марк. Янки з Коннектикуту при дворі короля Артура: роман. Київ, 2019. 452 с.
5. Тимофеев Л. И. Основы теории литературы. Москва, 1976. 288 с.
6. Шахова К. Марк Твен. Зарубіжна література. 2001. № 6-7. С. 29-35.
7. Twain M. A Connecticut Yankee at King Arthur's Court. M., 1992. 432 p.

Bulhakova A. Peculiarities of antireligious motives` presentation in translations of novel "A Connecticut Yankee at King Arthur's Court" by Twain M.

The article considers current development in the study of motive as a subject of interpretation of literary text, its features and functions. The features of the motive analysis of the literary novel "A Connecticut Yankee at King Arthur's Court" by Twain M. are determined. The features of the presentation of anti-religious motives in Ukrainian translations of the novel were observed.

Key words: *motive, literary text, interpretation, subject-matter, motive elements, motive complex, antireligious motives.*

Є. О. Драновська

Науковий керівник – доц. Н. І. Кириленко

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ І ПРИЙОМІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФОЛЬКЛОРУ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто сучасні методи та прийоми для проведення уроків фольклору у закладах загальної середньої освіти. Особливу увагу звертаємо на такі: інсерт, хмаринка слів, сторітелінг, кахут. У дослідженні проаналізовано роль фольклору у житті здобувачів освіти.

Ключові слова: *прийом, метод, учні, школярі, фольклор, творчість, методика.*

Постановка проблеми. Використання сучасних методів і прийомів навчання полягає в тому, що у 21 століття вони є важливою складовою освітнього процесу, а саме допомагають урізноманітнити спектр викладання предмету, підвищують активність учнів та розширюють методичні можливості уроку.